

Η διαλεκτική χρήση ως γλωσσική επιτέλεση (performance): Το φωνολογικό φαινόμενο της αποκοπής των άτονων υψηλών φωνηέντων στην ομιλία ενός Έλληνα μετανάστη στον Καναδά

Δημήτρης Παπαζαχαρίου & Αγγελική Ράλλη
Πανεπιστήμιο Πατρών

Περίληψη

Στο άρθρο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα μιας ποιοτικής και ποσοτικής μελέτης του φωνολογικού φαινομένου της αποκοπής των άτονων υψηλών φωνηέντων στην ομιλία ενός Έλληνα μετανάστη του Καναδά, με καταγωγή από τη Λέσβο, ο οποίος ζει εκεί σχεδόν έξι δεκαετίες, όπως αυτή έχει καταγραφεί κατά τη διάρκεια μιας ηχογραφημένης συζήτησης/συνέντευξης με φίλη και συντοπίτισσα. Εστιάζουμε στη μελέτη του φωνολογικού φαινομένου της αποκοπής των άτονων υψηλών φωνηέντων, το οποίο θεωρείται ένα από τα πιο στερεοτυπικά χαρακτηριστικά των βορείων ιδιωμάτων. Η μελέτη γίνεται στο πλαίσιο της ακουστικής φωνητικής, χρησιμοποιώντας μετρήσεις φασματογραφημάτων για να προσδιοριστούν και να κωδικοποιηθούν διαφορετικές φωνητικές πραγματώσεις της αποκοπής. Θα δείξουμε με ποσοτικά στοιχεία ότι στην ομιλία του συγκεκριμένου ομιλητή το φαινόμενο της αποκοπής δεν εμφανίζεται κατά τη διάρκεια της ηχογράφησης, παρά μόνο όταν η ερευνήτρια πεδίου και φίλη του ομιλητή του ζητά να διηγηθεί μία ιστορία στη λεσβιακή διάλεκτο. Στη συγκεκριμένη αφήγηση, ο ομιλητής όχι μόνο πραγματώνει έντονα το φαινόμενο της αποκοπής, αλλά και σε ποσοστά υψηλότερα από τα ποσοστά της αποκοπής, όπως αυτή εμφανίζεται στις φιλικές και καθημερινές συνομιλίες μιας ομάδας γυναικών, οι οποίες δεν έφυγαν ποτέ από το νησί της Λέσβου.

Λέξεις-κλειδιά: Διαλεκτολογία, Βόρειες Διάλεκτοι, Αποκοπή των άτονων υψηλών φωνηέντων, Ακουστική Φωνητική, Διαλεκτική ‘επιτέλεση’.

1. Θεωρητικό υπόβαθρο

1.1 Η έννοια της διαλέκτου ως συστήματος σύμφωνα με διάφορες διαλεκτολογικές προσεγγίσεις

Από την αρχή της διαλεκτολογικής έρευνας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα στην Ευρώπη, μία από τις βασικές προϋποθέσεις της ήταν η εύρεση και μελέτη της «γνήσιας» διαλέκτου, όπως αυτή αποκρυσταλλωνόταν στην ομιλία των ηλικιωμένων και αμόρφωτων ομιλητών απομονωμένων επαρχιακών περιοχών, οι οποίοι δεν είχαν μετακινηθεί από τον τόπο καταγωγής τους καθ’ όλη τη διάρκεια της ζωής τους (γνωστοί και με το ακρωνύμιο NORM: Non-educated, Old, Rural, Males) (Chambers & Trudgill 1998). Τα παραπάνω χαρακτηριστικά των «κατάλληλων» πληροφορητών προσδιορίζουν και τα χαρακτηριστικά της «γνήσιας» διαλέκτου, η οποία καθορίζεται από την παλαιότητα και την απαλλαγή από οποιαδήποτε επίδραση είτε της επίσημης –που διδάσκεται στα σχολεία– είτε οποιασδήποτε άλλης ποικιλίας, με την οποία ο πληροφορητής θα μπορούσε να έχει έρθει σε επαφή αν είχε μετακινηθεί από τον τόπο που γεννήθηκε και μεγάλωσε.

Η πρόσληψη της διαλέκτου ως μίας αυτοτελούς και αυτόνομης οντότητας, ξεκάθαρα διακριτής από την επίσημη και άλλες γεωγραφικές διαλέκτους, θα μπορούσε να θεωρηθεί απόρροια της παγίωσης των πληθυσμιακών ομάδων σε όλη την Ευρώπη, μέχρι και τον

19^ο αιώνα. Οι δύσκολες –ως και επικίνδυνες– συνθήκες μετακίνησης του πληθυσμού για πάρα πολλούς αιώνες, τα μεγάλα ποσοστά αναλφαβητισμού, ειδικά στις ευρωπαϊκές επαρχίες, και οι πολύ λίγες ευκαιρίες καθημερινής επαφής με ομιλητές άλλων γλωσσικών ποικιλιών συντέιναν στην παγίωση των διαφορών ανάμεσα στις διάφορες διαλέκτους, καθώς και στην ταύτισή τους με συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές.

Δεν είναι τυχαίο ότι η πρώτη διαλεκτολογική έρευνα που έγινε στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Kurath *et al.* 1939-1943, από τον Chambers & Trudgill 1998: 29-30) –δηλαδή σε ένα κράτος δημιουργημένο από μετανάστες, το οποίο δεν είχε να επιδείξει αντίστοιχα μακράιανα παγιομένες εγκαταστάσεις πληθυσμιακών ομάδων, και σε μία βιομηχανική εποχή όπου οι μετακινήσεις των πληθυσμών για εύρεση εργασίας είχε αρχίσει να γενικεύεται– δεν στόχευε στον προσδιορισμό των «γνήσιων» διαλέκτων, αλλά στον εντοπισμό και κωδικοποίηση της διαλεκτικής ποικιλίας, όπως αυτή πραγματωνόταν από διαφορετικές κοινωνικές, μορφωτικές και ηλικιακές ομάδες στον ίδιο γεωγραφικό τόπο.

Στις ίδιες κοινωνικές συνθήκες (δηλαδή σε μία βιομηχανική εποχή που επιβάλλει την εύκολη και μαζική μετακίνηση πληθυσμών) εμφανίζεται και εδραιώνεται η αστική διαλεκτολογία (ή κοινωνιογλωσσολογία), η οποία παίρνει ως δεδομένο την ανάμειξη των διαφορετικών ομάδων καταγωγής, ειδικά στα αστικά περιβάλλοντα. Στο πλαίσιο της αστικής διαλεκτολογίας, το αντικείμενο μελέτης δεν είναι πια η «γνήσια» διάλεκτος, αλλά η διαλεκτική ποικιλία, και στόχος της αστικής διαλεκτολογίας είναι η κατανόηση των μηχανισμών που διέπουν τη συγκεκριμένη ποικιλία, είτε αυτή είναι γεωγραφική, είτε κοινωνική, είτε ακόμη και υφολογική (Hudson 1996· Holmes 2008· Coulmas 2013· Wardhaugh & Fuller 2014· Ammon *et al.* 2016, μεταξύ άλλων). Μάλιστα, στις τελευταίες τρεις δεκαετίες, διάφορες μελέτες στο πλαίσιο του *Audience Design Theory* (Bell 1984, 1991), καθώς και του *Communication Accommodation Theory* (Giles *et al.* 1973· Giles 2016) έδειξαν ότι οι ίδιοι ομιλητές μπορούν να εναλλάσσουν διαφορετικές ποικιλίες ανάλογα με τους συνομιλητές τους, το θέμα συζήτησης, τον τόπο στον οποίο διεξάγεται η συζήτηση, ακόμη και το έμμεσο και πιθανό ακροατήριό τους. Περαιτέρω μελέτες (Eckert 2008, 2011, 2012· Rampton 1995, 1998), σε αστικά τοπία στα οποία συνυπάρχουν πολλές διαφορετικές ομάδες καταγωγής, υποστηρίζουν ότι οι ομιλητές αυτών των περιοχών δεν είναι απλά χρήστες πολλών διαλεκτικών συστημάτων, αλλά ότι χρησιμοποιούν επιλεκτικά γλωσσικά στοιχεία από όλες εκείνες τις γλωσσικές ποικιλίες που τους περιστοιχίζουν για να διαπραγματευτούν την κοινωνική ταυτότητα που επιθυμούν κατά περίπτωση, και μάλιστα με τρόπο απρόβλεπτο.

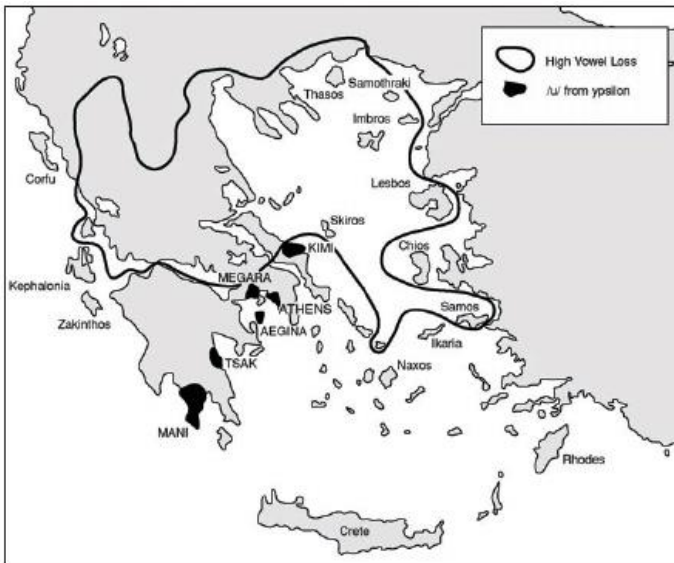
Γνωρίζοντας τη διαφορετική υπόσταση που αποκτά ο όρος «διάλεκτος» σε κάθε ένα από τα παραπάνω θεωρητικά πλαίσια λόγω των διαφορετικών κοινωνικών δεδομένων που προσδιορίζουν τη συνεκτικότητα των διαφόρων γλωσσικών ομάδων και κοινοτήτων, αποκτά ξεχωριστό ενδιαφέρον η μελέτη της καθημερινής και φιλικής ομιλίας ενός μετανάστη. Ο συγκεκριμένος ομιλητής έφυγε από τη Μυτιλήνη πριν από σχεδόν έξι δεκαετίες, σε ηλικία και εποχές που θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι το βασικό του γλωσσικό σύστημα ήταν τα Λεσβιακά της εποχής του, αλλά από τότε μέχρι τις μέρες μας ζει σε διαρκή επαφή με διάφορες ποικιλίες Αγγλικών του Καναδά –όπως αυτές ομιλούνται από τους αγγλόφωνους και άλλους μετανάστες στον Καναδά– και διάφορες ποικιλίες των Ελληνικών –με την Κοινή Νέα Ελληνική να έχει δεσπόζοντα ρόλο– που χρησιμοποιούνται από τους Έλληνες μετανάστες.

Πιο συγκεκριμένα, θα μελετήσουμε την πραγμάτωση του φωνολογικού φαινομένου της αποκοπής των άτονων υψηλών φωνηέντων, το οποίο θεωρείται ένα από τα πλέον στερεοτυπικά ισόγλωσσα των βόρειων διαλέκτων, όπως αυτό πραγματώνεται στη

συνομιλία που έχει ο συγκεκριμένος ομιλητής με την ερευνήτρια πεδίου, η οποία είναι φίλη και συντοπίτισσα. Επίσης, θα συγκρίνουμε τα παραπάνω ευρήματα, με την πραγμάτωση του φαινομένου της αποκοπής στην ομιλία μιας ομάδας γυναικών μέσης ηλικίας από τη Λέσβο¹, οι οποίες δεν έχουν ζήσει σε άλλο μέρος καθ' όλη την περίοδο της ζωής τους. Στόχος της μελέτης μας είναι να διερευνήσουμε αν ο συγκεκριμένος ομιλητής εξακολουθεί να πραγματώνει ένα από τα πλέον στερεοτυπικά χαρακτηριστικά της διαλέκτου καταγωγής του, και αν ναι, πόσο συστηματικά αποκόπτει τα άτονα υψηλά φωνήεντα, καθώς και κάτω από ποιες συνθήκες.

1.2 Το φωνολογικό φαινόμενο της αποκοπής των άτονων υψηλών φωνηέντων στις βόρειες διαλέκτους

Η αποκοπή των άτονων υψηλών φωνηέντων /i/ και /u/ θεωρείται ένα από τα πλέον εξέχοντα φωνολογικά χαρακτηριστικά των βόρειων διαλέκτων της ελληνικής γλώσσας. Το συγκεκριμένο φωνολογικό φαινόμενο έχει αναγνωριστεί ως εκείνο το ισόγλωσσο που χωρίζει τον ελλαδικό χώρο στα δύο, ομαδοποιώντας τις νεοελληνικές διαλέκτους σε βόρειες και νότιες (Newton 1972· Dauer 1980· Κοντοσόπουλος 2001· Trudgill 2003· Ντίνας 2005, μεταξύ άλλων).

Χάρτης 1: Χάρτης του ισόγλωσσου (από Trudgill 2003: 52)

Τόσο ο Κοντοσόπουλος (2001) όσο και ο Trudgill (2003) προτείνουν μία περαιτέρω διάκριση των βορείων διαλεκτικών ποικιλιών, σε σχέση με την αποκοπή των άτονων υψηλών φωνηέντων. Πιο συγκεκριμένα, ο Κοντοσόπουλος διακρίνει τις βόρειες διαλεκτικές ποικιλίες σε ακραίες βόρειες και απλώς βόρειες.² Στις «ακραίες» βόρειες διαλέκτους η αποκοπή των άτονων υψηλών φωνηέντων μπορεί να συμβεί σε

¹ Σήμερα, το νησί της Λέσβου εκφέρεται και ως Μυτιλήνη, από το όνομα της πρωτεύουσάς του.

² Και ο Trudgill (2003) υιοθετεί αυτή τη διάκριση.

οποιοδήποτε σημείο της λέξης (αρχή, μέση ή/και τέλος), ενώ στις άλλες η αποκοπή εμφανίζεται μόνο στο τέλος της λέξης. Έτσι, η πραγμάτωση της λέξης *σπίτι* περιμένουμε να είναι [sɾiti] και στις βόρειες και στις ακραίες βόρειες διαλέκτους, αλλά η λέξη *δουλειά* περιμένουμε να πραγματοποιηθεί ως [ˈðla] μόνο στις ακραίες βόρειες διαλεκτικές ποικιλίες, ενώ στις «απλές» βόρειες πραγματώνεται ως [ðuˈla].

Μάλιστα, ο Συμεωνίδης (1977) κάνει και μία περαιτέρω διάκριση ανάμεσα σε διαλεκτικές ποικιλίες που αποκόπτουν μόνο τις φωνολογικές μονάδες /i/ και /u/ και σε διαλεκτικές ποικιλίες που αποκόπτουν και τα άτονα [i] και [u] που προήλθαν από τις άτονες φωνολογικές μονάδες /e/ και /o/, μετά από την ενεργοποίηση του φωνολογικού φαινομένου της ύψωσης των άτονων μέσων φωνηέντων. Έτσι, σε κάποιες διαλέκτους της βορείου Ελλάδος η λέξη *πενήντα* θα πραγματοποιηθεί ως [ɾininda] και σε κάποιες άλλες ως [ɾninda].

Ο Newton (1972) θεωρεί ότι το φαινόμενο της αποκοπής των υψηλών άτονων φωνηέντων είναι κατηγορικό, δηλαδή εμφανίζεται πάντοτε, όμως, άλλοι μελετητές διαπίστωσαν ότι σε διάφορες διαλεκτικές ποικιλίες της βορείου Ελλάδος υπάρχουν διαφοροποιήσεις. Αναλυτικότερα, η Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985), η οποία μελέτησε τη διάλεκτο της Σιάτιστας, διαπίστωσε ότι η πραγματοποίηση του φαινομένου σχετίζεται με την απόσταση του άτονου υψηλού από την τονισμένη συλλαβή και ότι όσο πιο κοντά στην τονισμένη συλλαβή βρίσκεται, τόσο πιο μεγάλη πιθανότητα υπάρχει να αποκοπεί. Αντίστοιχα, ο Ντίνας (2005), ο οποίος μελέτησε τη διάλεκτο της Κοζάνης, και η Μπασέα-Μπεζαντάκου (2000), η οποία μελέτησε τη διάλεκτο της Άνδρου, κατέληξαν ότι το φαινόμενο ήταν κατηγορικό μόνο όταν τα υψηλά άτονα φωνήεντα βρίσκονταν δίπλα στην τονισμένη συλλαβή.

Νεότερες μελέτες, όπως αυτές των Topintzi και Baltazani (2012) και Lengeris *et al.* (2016) οι οποίες αναφέρονται στη διάλεκτο της Κοζάνης, επιβεβαίωσαν ότι η θέση των άτονων φωνηέντων σε σχέση με την τονισμένη συλλαβή είναι ένας σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την εμφάνιση του φαινομένου. Μάλιστα, διαπίστωσαν ότι τα άτονα /i/ αποκόπτονταν περισσότερες φορές όταν η θέση τους ήταν μετά την τονισμένη συλλαβή, ενώ τα άτονα /u/ αποκόπτονταν κυρίως όταν η θέση τους ήταν πριν από την τονισμένη συλλαβή.

Ως προς τις φωνητικές πραγματώσεις του φαινομένου, οι Topintzi και Baltazani (2012) ανέφεραν την ύπαρξη ενός ενδιάμεσου σταδίου ανάμεσα στην κανονική πραγμάτωση του φωνήεντος και την ολική αποκοπή του, την οποία ονόμασαν «φωνηεντική αποχηροποίηση».

Μία ακόμη σημαντική διαπίστωση της έρευνας των Topintzi και Baltazani (2012), καθώς και των Lengeris *et al.* (2016) ήταν ότι το φαινόμενο της αποκοπής των υψηλών φωνηέντων –τόσο φωνητικά όσο και φωνολογικά– δεν είναι κατηγορικό φαινόμενο, αλλά ένα φαινόμενο *ποσοστιαίο* (gradual).

Σε αντίστοιχο συμπέρασμα κατέληξαν και οι Kainada και Baltazani (2015), στη μελέτη τους για τη διάλεκτο της Ηλείου, ότι δηλαδή το φαινόμενο της αποκοπής των υψηλών άτονων φωνηέντων μπορεί να χαρακτηριστεί ως φαινόμενο ποσοστιαίο, που άλλοτε πραγματώνεται και άλλοτε όχι, και μάλιστα σε ποσοστά χαμηλότερα του 35% των περιπτώσεων που θα μπορούσαν να εμφανίσουν αποκοπή, καθώς και ο Pappas (2017), ο οποίος αποδίδει το χαμηλό ποσοστό της αποκοπής σε κοινωνιογλωσσικές παραμέτρους, όπως η ελλιπής εκπαίδευση, η καταγωγή και η διαμονή σε ημιαστικές ή αγροτικές περιοχές.

Όπως αναφέραμε και στην εισαγωγή του άρθρου, το φαινόμενο της αποκοπής των άτονων υψηλών φωνηέντων θεωρείται ένα από τα πλέον στερεοτυπικά ισόγλωσσα που

διαφοροποιούν τις βόρειες από τις νότιες διαλέκτους. Έχει ενδιαφέρον λοιπόν η έρευνα των Joseph και Tserdanelis (2003), οι οποίοι περιγράφουν μία αντίστοιχη συμπεριφορά των άτονων /i/ και /u/ σε όλη την υπόλοιπη Ελλάδα, δηλαδή μία μη συστηματική αποκοπή των άτονων υψηλών φωνηέντων –κυρίως στο τέλος της λέξης. Σε αυτήν την έρευνα, χαρακτηρίζουν το φαινόμενο ποσοστιαίο, το οποίο επιτελεί κοινωνιογλωσσική λειτουργία.

Επίσης, ο Παντελίδης (2001), περιγράφοντας πελοποννησιακές διαλεκτικές ποικιλίες, έχει αναδείξει την πραγμάτωση της αποκοπής των άτονων υψηλών φωνηέντων και σε πολλές περιοχές της Πελοποννήσου, δηλαδή σε νότιες περιοχές που δεν θα περιμέναμε την εμφάνιση του φαινομένου.

2. Μεθοδολογία της έρευνας

Η έρευνα βασίστηκε σε ηχογράφιση ενός μετανάστη ομιλητή στον Καναδά, με καταγωγή από τη Λέσβο, η οποία έγινε το 2016. Η ηχογράφιση έχει τη μορφή χαλαρής και άτυπης συνέντευξης, κι έγινε στο πλαίσιο ερευνητικού προγράμματος με τίτλο “Immigration and Language in Canada. Greeks and Greek-Canadians” από ερευνήτρια πεδίου, η οποία είναι φίλη και συντοπίτισσα του πληροφορητή.

Η συνηθισμένη πρακτική των ερευνών μας είναι η χρήση εθνογραφικών μεθόδων για την ηχογράφιση φιλικής συνομιλίας. Όμως, ακόμη και σ’ αυτές τις περιπτώσεις, έχουμε διαπιστώσει ότι οι πληροφορητές επιλέγουν να μην χρησιμοποιήσουν γλωσσικά στοιχεία και πραγματώσεις που θεωρούν ότι είναι κοινωνικά στιγματισμένα. Σε προηγούμενη έρευνά μας (Archakis *et al.* 2009), διαπιστώσαμε ότι μολονότι κάποιοι ομιλητές προσπαθούσαν να αποφύγουν τη χρήση διαλεκτικών στοιχείων που τα θεωρούσαν κοινωνικά στιγματισμένα, δεν είχαν πρόβλημα να τα εμφανίσουν σε αφηγήσεις του τοπικού παρελθόντος, ειδικά όταν αναπαριστούσαν ντόπιους ομιλητές. Γι’ αυτόν τον λόγο, στο τέλος της ηχογράφησης, η ερευνήτρια πεδίου ζήτησε από τον ομιλητή να της αφηγηθεί μια αστεία ιστορία σε διαλεκτικό λόγο, από την εποχή που ο ομιλητής ζούσε στη Λέσβο.

Η αφήγησή του τοπικού παρελθόντος διαρκεί 5 λεπτά, και η υπόλοιπη ηχογράφιση διαρκεί 25 λεπτά.

Η έρευνα συμπληρώθηκε με την ανάλυση ηχογραφημένων φιλικών συνομιλιών ανάμεσα σε τέσσερις γυναίκες από τη Λέσβο, συγκεκριμένα από την Αγιάσο (δύο ηχογραφήσεις με δύο συνομιλήτριες η κάθε μία), καμόπολη με έντονα διαλεκτικά στοιχεία. Οι ηχογραφήσεις πραγματοποιήθηκαν το 2015. Οι πληροφορήτριες ανήκουν στην ίδια ηλικιακή ομάδα (45-55 χρονών), έχουν το ίδιο μορφωτικό υπόβαθρο (απόφοιτες Λυκείου) και έχουν κοινούς φιλικούς και επαγγελματικούς δεσμούς. Οι ηχογραφήσεις έγιναν από την κ. Αλίκη Χαλκιαδάκη, η οποία είναι μέλος της τοπικής κοινότητας και μοιράζεται συγγενικούς δεσμούς με τις μισές από αυτές τις γυναίκες. Η ερευνήτρια πεδίου συγκέντρωσε το παραπάνω υλικό στο πλαίσιο της διπλωματικής της εργασίας, ακολουθώντας εθνογραφικές μεθόδους και, πιο συγκεκριμένα, τη συμμετοχική παρατήρηση.

Η επισημείωση και η φασματογραφική ανάλυση των ηχογραφήσεων έγινε με τη βοήθεια του λογισμικού *Praat*, ενώ η ποσοτική ανάλυση έγινε με τη βοήθεια και χρήση του *SPSS* (στατιστικό πακέτο για κοινωνικές επιστήμες).

3. Αποκοπή των άτονων υψηλών φωνηέντων στα Λεσβιακά

Σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (2001), η Λέσβος ανήκει στις ακραίες βόρειες διαλέκτους, δεδομένου ότι η αποκοπή των άτονων υψηλών φωνηέντων μπορεί να συμβεί όχι μόνο στο τέλος της λέξης, αλλά και στο μέσον της. Έτσι μπορούμε να βρούμε πραγματώσεις λέξεων, όπως:

- (1) α. [ˈpli] ‘πουλί’
 β. [ˈðla] ‘δουλειά’
 γ. [pɪtˈnos] ‘πετεινός’
 δ. [ˈspit] ‘σπίτι’
 ε. [maˈʒer] ‘μαχαίρι’

Τα δεδομένα της έρευνάς μας επιβεβαιώνουν την κατηγοριοποίηση της Λεσβιακής στις ακραίες βόρειες διαλέκτους αφού διαπιστώσαμε, και εμείς, την εμφάνιση της αποκοπής των άτονων υψηλών φωνηέντων όχι μόνον στο τέλος, αλλά στην αρχή και στο μέσον της λέξης.

Μία άλλη διαπίστωση της έρευνάς μας είναι ότι η αποκοπή συμβαίνει μόνο στις φωνολογικές μονάδες /i/ και /u/, και όχι σε υψηλούς φθόγγους [i] και [u] που προήλθαν από ύψωση των μέσων φωνολογικών μονάδων /e/ και /o/, όπως φαίνεται στα παρακάτω παραδείγματα:³

- (2) α. [pɪˈninda] ‘πενήντα’
 β. [xuˈraf] ‘χωράφι’

Η παραπάνω διαπίστωση μας οδήγησε στην επισημείωση και φασματογραφική μελέτη μόνον των άτονων υψηλών φωνηεντικών φωνολογικών μονάδων και όχι όλων των υψηλών φωνηεντικών φθόγγων.

3.1 Φωνητικές πραγματώσεις της αποκοπής των άτονων υψηλών φωνηέντων

Οι παραδοσιακές μελέτες που αναφέρονται στην αποκοπή των άτονων υψηλών φωνηέντων αναφέρουν μόνον δύο πιθανές τιμές: την πραγμάτωση ή τη μη πραγμάτωση της αποκοπής. Η εργασία όμως των Topintzi και Baltazani (2012) στη διάλεκτο της Κοζάνης, κωδικοποιεί και μία ενδιάμεση πραγμάτωση της αποκοπής, την οποία την ονομάζει «φωνηεντική αποχηροποίηση», ακολουθώντας την περιγραφή αντίστοιχου φαινομένου αποκοπής σε άλλες γλώσσες (Gordon 1998ː Delforge 2008).

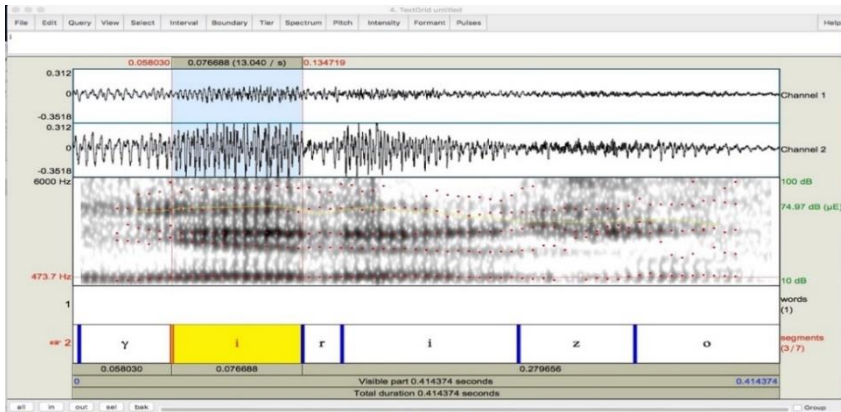
Μελετώντας τα φασματογραφήματα όλων των πραγματώσεων των άτονων /i/ και /u/ της λεσβιακής διαλεκτικής ποικιλίας, καταλήξαμε στην κωδικοποίηση τεσσάρων σταδίων/πραγματώσεων του φωνολογικού φαινομένου της αποκοπής των παραπάνω άτονων φωνηέντων.

3.1.1 Πλήρης πραγμάτωση/μη αποκοπή (μη πραγμάτωση του φαινομένου)

Μολονότι προηγούμενες έρευνες (Newton 1972) ισχυρίζονταν ότι το φαινόμενο είναι κατηγορικό (δηλαδή όλα τα άτονα /i/ και /u/ δεν πραγματώνονται), τα δεδομένα της

³ Η αποκοπή των άτονων [i] και [u] λαμβάνει χώρα στα Λεσβιακά, αλλά σε διαφορετικές περιοχές από αυτή στην οποία έγινε η ηχογράφιση της κ. Χαλκιαδάκη.

έρευνάς μας –όπως και οι έρευνες των Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985), Μπασέα-Μπεζαντάκου (2000), Ντίνα (2005), Τοπιντζι και Baltazani (2012), Kainada και Baltazani (2015), Lengeris *et al.* (2016) και Pappas (2017)– έδειξαν ότι η αποκοπή των άτονων /i/ και /u/ μπορεί να μην πραγματοποιηθεί.

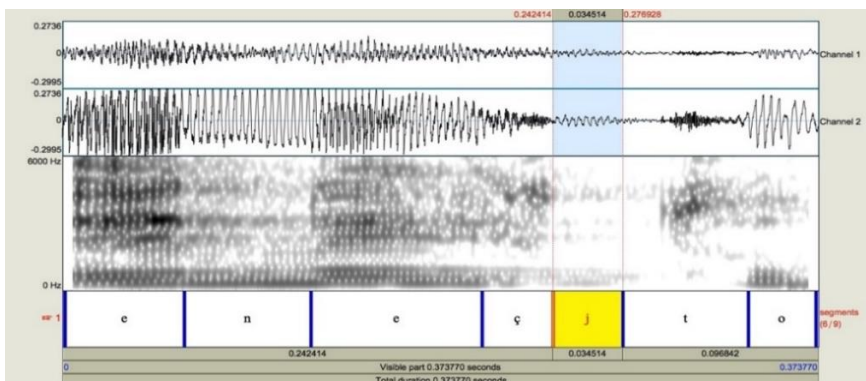

Εικόνα 1: Φασματογράφημα της λέξης /γίριζο/, στο οποίο φαίνεται καθαρά η διατήρηση του άτονου /i/

Στην παραπάνω εικόνα φαίνεται η πραγμάτωση του άτονου /i/, ως ενός πλήρους φωνηεντικού ήχου, ο οποίος εμφανίζει και τους πέντε *διαμορφωτές* (formants) (ως απόδειξη της φωνηεντικής ιδιότητας ενός φθόγγου), σε χρονική διάρκεια 76 msec που είναι η αναμενόμενη ενός άτονου φωνήεντος στην καθημερινή φιλική και απρογραμματίστη συνομιλία.

3.1.2 Αποκοπή_1: φωνηεντική έκπτωση (vowel reduction)

Τη συγκεκριμένη πραγμάτωση χαρακτηρίζουμε ως το πρώτο στάδιο της αποκοπής. Το τεμάχιο/φθόγγος που βρίσκεται στη θέση του υψηλού φωνήεντος δεν έχει τη χρονική διάρκεια ενός άτονου φωνήεντος (60-90 msec κατά μέσο όρο στην καθημερινή συνομιλία), αλλά κυρίως δεν εμφανίζει και τους πέντε διαμορφωτές που χαρακτηρίζουν όλα τα φωνήεντα, όπως φαίνεται στην παρακάτω εικόνα:

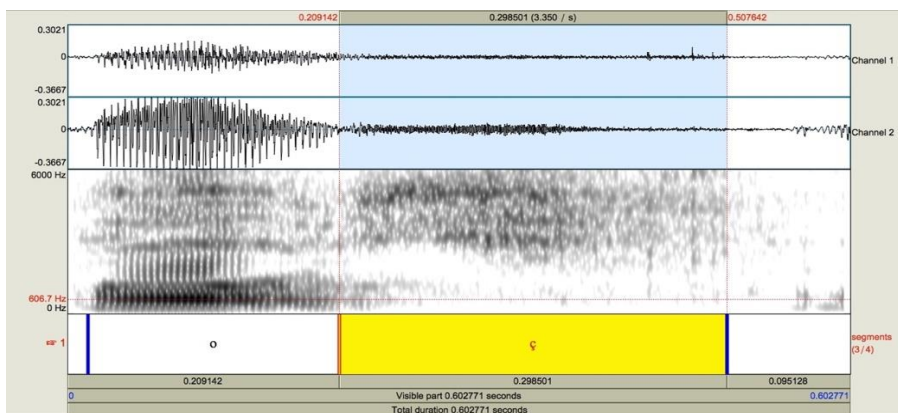
Εικόνα 2: Φασματογράφημα της φράσης /εν#εχι#το/ ‘δεν το ‘χει’

Το τεμάχιο/φθόγγος που πραγματώνεται στη θέση της φωνολογικής μονάδας /i/ εμφανίζει τέσσερις διαμορφωτές –και όχι πέντε– και την ίδια στιγμή πραγματώνεται μόνο σε 35 msecs, δηλαδή έχει χαρακτηριστικά που δεν επιτρέπουν τον χαρακτηρισμό του φωνήεντος.

Γι' αυτήν την περίπτωση, προτείνουμε τον όρο «φωνηεντική έκπτωση» και όχι τον όρο «φωνηεντική αποχηροποίηση» που χρησιμοποίησαν οι Torintzi και Baltazani, γιατί σε αυτό το στάδιο το τεμάχιο/φθόγγος που εμφανίζεται στη θέση της φωνηεντικής φωνολογικής μονάδας τις περισσότερες φορές δεν χάνει την ηχηρότητά του, αλλά εκείνα τα χαρακτηριστικά που θα το προσδιόριζαν ως φωνήεν (δηλαδή την εμφάνιση πέντε διαμορφωτών και τη χρονική διάρκεια ενός άτονου φωνήεντος).

3.1.3 Αποκοπή_2: αποκοπή με ίχνος

Σε αυτήν την περίπτωση, στην επιφανειακή δομή **δεν** υπάρχει κάποιος φθόγγος στη θέση της φωνηεντικής φωνολογικής μονάδας, όμως το προηγούμενο σύμφωνο επιμηκύνεται, πολλές φορές σε διάρκεια αντίστοιχη μίας ολόκληρης συλλαβής, όπως φαίνεται και στην παρακάτω εικόνα:

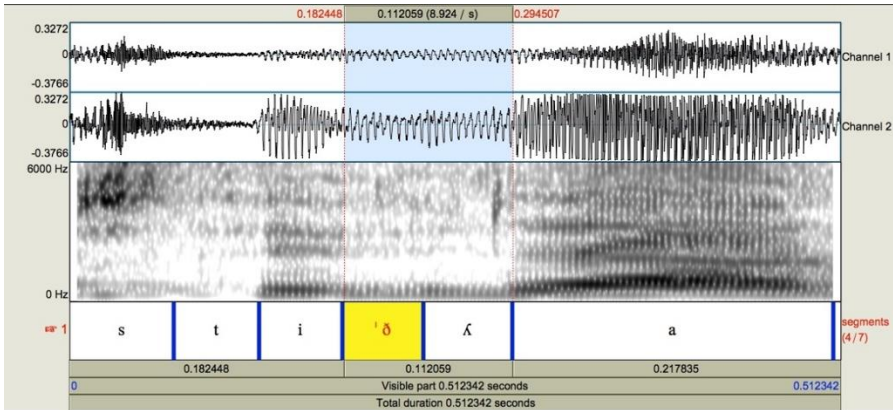
Εικόνα 3: Φασματογράφημα της λέξης /oxi/

Στην εικόνα φαίνεται ότι μετά το τριβόμενο άηχο σύμφωνο [ɔ] δεν πραγματώνεται άλλος φθόγγος, όμως το [ɔ] πραγματώνεται σε χρόνο μεγαλύτερο του τονισμένου φωνήεντος της λέξης, δηλαδή σε χρόνο που αντιστοιχεί στη διάρκεια μιας ολόκληρης συλλαβής.

Και σε αυτήν την περίπτωση, θεωρούμε ότι ο όρος «αποκοπή με ίχνος» είναι πιο ακριβής στην περιγραφή του τι συμβαίνει, σε σχέση με τον όρο «φωνηεντική αποχηροποίηση», κι αυτό γιατί στην επιφανειακή δομή δεν εμφανίζεται ένας διαφορετικός φθόγγος χωρίς ηχηρότητα, αλλά το σύμφωνο που προηγείται της φωνηεντικής φωνολογικής μονάδας στη βαθιά δομή, με χρονική επιμήκυνση που τις περισσότερες φορές είναι ισόποση με τη διάρκεια ενός άτονου φωνήεντος.

3.1.4 Αποκοπή_3: ολοκληρωτική αποκοπή

Στην τελευταία περίπτωση αποκοπής, στη θέση της φωνηεντικής φωνολογικής μονάδας δεν πραγματώνεται τίποτε, και την ίδια στιγμή, τόσο το προηγούμενο σύμφωνο, όσο και το επόμενο, πραγματώνονται στους χρόνους που είναι οι αναμενόμενοι:

Εικόνα 4: Φασματογράφημα της προσωδιακής λέξης ‘στη δουλειά’

Στην εικόνα 4, ανάμεσα στα σύμφωνα [δ] και [λ] δεν υπάρχει άλλος φθόγγος και η διάρκεια του [δ] είναι πανομοιότυπη με τη διάρκεια των υπολοίπων συμφώνων της προσωδιακής λέξης, αλλά και μέσα στα συνηθισμένα χρονικά όρια των συμφώνων (50-60 msec) σε καθημερινό λόγο.

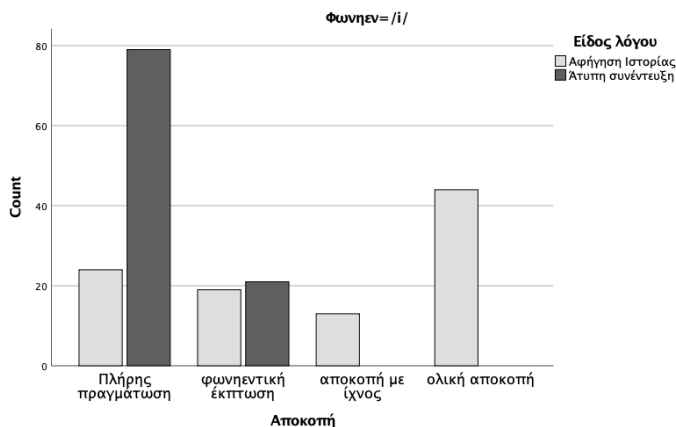
3.2 Πραγμάτωση του φαινομένου της αποκοπής των άτονων υψηλών φωνηέντων στην ομιλία του Μυτιληνιού μετανάστη

Όπως αναφέραμε στο κεφάλαιο της Μεθοδολογίας, το μεγαλύτερο μέρος της ηχογράφησης του μετανάστη ομιλητή μπορεί να περιγραφεί ως μία άτυπη συνέντευξη –και αυτό γιατί υπήρχε συγκεκριμένο σύνολο ερωτήσεων που έπρεπε να απαντήσει ο πληροφορητής–, όμως με πολλά στοιχεία που θα επέτρεπαν τη χαλαρή και φιλική ομιλία του πληροφορητή, αφού η ερευνήτρια πεδίου είναι φίλη, συντοπίτισσα, και με κοινές εμπειρίες και βιώματα στον Καναδά. Στο τέλος της ηχογράφησης, η ερευνήτρια πεδίου ζητά από τον πληροφορητή να της αφηγηθεί μία αστεία ιστορία από την εποχή που ο πληροφορητής ζούσε ακόμη στη Λέσβο. Η αφήγηση ιστορίας του τοπικού παρελθόντος διαρκεί λιγότερο από 5’, ενώ η άτυπη συνέντευξη διαρκεί περίπου 25’. Έχει ενδιαφέρον ότι, κατά τη διάρκεια της άτυπης συνέντευξης, η ομιλία του μετανάστη πληροφορητή εμφανίζει ελάχιστα διαλεκτικά στοιχεία, ενώ η αφήγηση της αστείας ιστορίας του τοπικού παρελθόντος γίνεται σε μία ποικιλία που οι φυσικοί ομιλητές της την αναγνωρίζουν ως τυπική λεσβιακή διάλεκτο.

Ο ακόλουθος πίνακας δείχνει τα ποσοστά⁴ των διαφορετικών πραγματώσεων της αποκοπής του άτονου /i/ στα δύο είδη ομιλίας του μετανάστη πληροφορητή, δηλαδή στη

⁴ Λόγω της μεγάλης χρονικής απόκλισης ανάμεσα στα δύο είδη ηχογραφημένης ομιλίας, δε θα παρουσιάσουμε τους απόλυτους αριθμούς, αλλά τα ποσοστά των πραγματώσεων της αποκοπής.

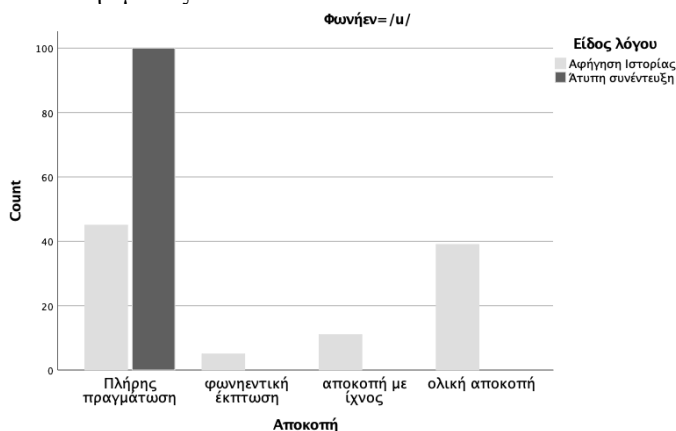
χαλαρή και άτυπη συνέντευξη, κατά την οποία εκλείπουν τα διαλεκτικά στοιχεία, και στην αφήγηση της ιστορίας του τοπικού παρελθόντος, κατά την οποία χρησιμοποιεί τη λεσβιακή διάλεκτο.

Πίνακας 1: Πραγματώσεις της αποκοπής του /i/, στα δύο είδη ομιλίας του μετανάστη

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, καθ' όλη τη διάρκεια της άτυπης συνέντευξης, ο πληροφορητής δεν παράγει ούτε μία φορά την ολική αποκοπή ή την αποκοπή με ίχνος του /i/. Σ' αυτό το είδος ομιλίας, το /i/ πραγματώνεται ως κανονικό φωνήεν κατά το 79% των πραγματώσεων, και ως φωνηεντική έκπτωσηση κατά το 21%. Αντίθετα, στην αφήγηση της ιστορίας του τοπικού παρελθόντος, η πιο συχνή πραγμάτωση του άτονου /i/ είναι η πλήρης αποκοπή, με ποσοστό 44%, ενώ η ολόκληρη πραγμάτωση του φωνήεντος εμφανίζεται σε ποσοστό 24%, δηλαδή τρεις φορές μικρότερο ποσοστό από εκείνο της άτυπης συνέντευξης.

Αντίστοιχες διαφορές εμφανίζονται και στις πραγματώσεις του άτονου /u/ στα παραπάνω δύο είδη ομιλίας.

Πίνακας 2: Πραγματώσεις της αποκοπής του /u/, στα δύο είδη ομιλίας του μετανάστη

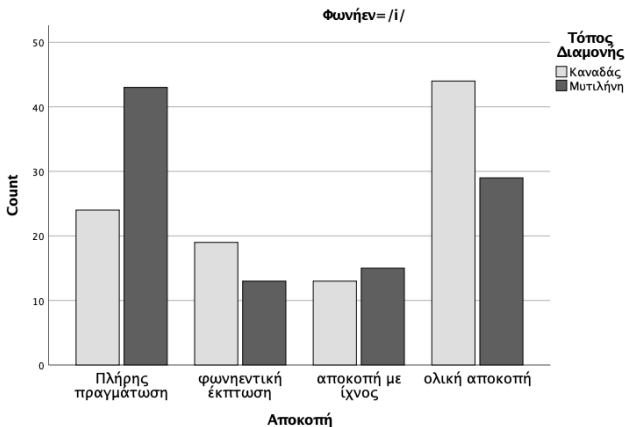
Σύμφωνα με τον δεύτερο πίνακα, ο πληροφορητής δεν παράγει ούτε μία πραγμάτωση αποκοπής του /u/ κατά τη διάρκεια της άτυπης συνέντευξης. Τα άτομα /u/ πραγματώνονται στο σύνολό τους ως ολόκληρα φωνήεντα, ενώ αντίθετα, κατά τη διάρκεια της αφήγησης της ιστορίας του τοπικού παρελθόντος, στο 43% των πραγματώσεων του /u/, αυτό εμφανίζεται ως ολόκληρο φωνήεν, με την ολική αποκοπή να είναι η δεύτερη σε επιλογή πραγμάτωση, σε ποσοστό 39%.

Η παραπάνω σύγκριση των δύο ειδών λόγου δείχνει μια ξεκάθαρη διαφοροποίηση στην αποκοπή στα δύο είδη ομιλίας του πληροφορητή. Στην άτυπη συνέντευξη, κατά την οποία ο πληροφορητής χρησιμοποιεί την επίσημη Κοινή, η αποκοπή εμφανίζεται σπάνια, και μόνο ως φωνηεντική έκπτωση σε ένα μικρό ποσοστό πραγματώσεων του άτονου /i/. Αντίθετα, στην αφήγηση της ιστορίας του τοπικού παρελθόντος, η πραγμάτωση ολόκληρων των άτονων υψηλών είναι πάντοτε μικρότερη του 45% των πραγματώσεων, με την ολική αποκοπή να είναι με διαφορά η προτιμώμενη πραγμάτωση.

Το επόμενο ερώτημα που αναδύεται από τα παραπάνω αποτελέσματα είναι κατά πόσον αυτές οι γλωσσικές επιλογές του πληροφορητή, στην αφήγηση της ιστορίας του τοπικού παρελθόντος, αντιστοιχούν στις γλωσσικές επιλογές που θα έκανε ένας ομιλητής της λεσβιακής διαλέκτου σήμερα. Το συγκεκριμένο ερώτημα θα προσπαθήσουμε να το απαντήσουμε συγκρίνοντας τα ποσοστά των πραγματώσεων της αποκοπής του πληροφορητή μας με εκείνα μιας ομάδας γυναικών μέσης ηλικίας από την Αγιάσο της Λέσβου.

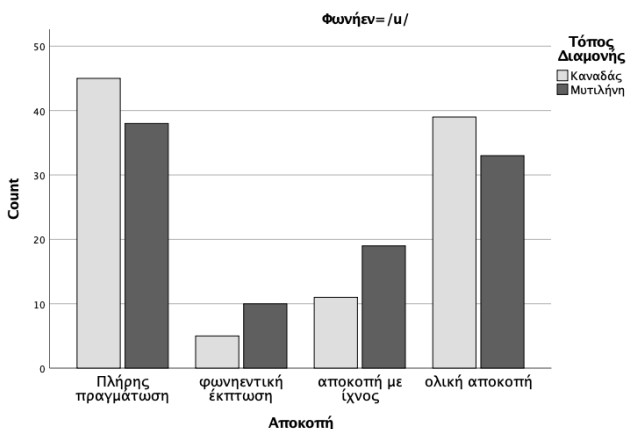
3.3 Ποσοτική σύγκριση της πραγμάτωσης της αποκοπής των άτονων υψηλών φωνηέντων στην ομιλία Λέσβιου μετανάστη και στις συνομιλίες γυναικών που δεν έφυγαν ποτέ από το νησί της Λέσβου

Σ' αυτήν την ενότητα θα συγκρίνουμε τα ποσοστά των πραγματώσεων της αποκοπής, όπως αυτά εμφανίζονται στην αφήγηση του μετανάστη πληροφορητή, και στις φιλικές συνομιλίες μιας ομάδας γυναικών από την Αγιάσο, οι οποίες δεν έφυγαν ποτέ από το νησί. Ο πίνακας 3 δείχνει τα ποσοστά των πραγματώσεων της αποκοπής του /i/, και ο πίνακας 4 δίνει τα ποσοστά των πραγματώσεων της αποκοπής του /u/.

Πίνακας 3: Αποκοπή του /i/, από τον μετανάστη και τις γυναίκες από την Αγιάσο

Σύμφωνα με τον πίνακα 3, τόσο ο μετανάστης όσο και οι γυναίκες που δεν έχουν φύγει από το νησί εμφανίζουν όλες τις πραγματώσεις του φαινομένου της αποκοπής. Η ενδιαφέρουσα όμως πληροφορία έγκειται στο γεγονός ότι στην αφήγηση του μετανάστη εμφανίζεται μεγαλύτερο ποσοστό της ολικής αποκοπής, σε σχέση με την ομιλία των ντόπιων γυναικών (43% vs 24%). Την ίδια στιγμή, εμφανίζεται μικρότερο ποσοστό του ολόκληρου άτονου /i/, χωρίς δηλαδή να έχει αποκοπεί στην αφήγηση του πληροφορητή, αντίθετα με την ομιλία των ντόπιων πληροφορητών (29% vs 44%). Αυτή η διαφοροποίηση αποδεικνύεται να είναι στατιστικά σημαντική, σύμφωνα με το στατιστικό τεστ Pearson's χ^2 (sig. 0.000): ο μετανάστης χρησιμοποιεί συστηματικά μεγαλύτερα ποσοστά του διαλεκτικού φαινομένου της ολικής αποκοπής του /i/ από αυτά της ομάδας των γυναικών.

Πίνακας 4: Αποκοπή του /u/, από τον μετανάστη και τις γυναίκες από την Αγιάσο

Και πάλι, κατά τον πίνακα 4, ο μετανάστης πληροφορητής χρησιμοποιεί περισσότερες ακραίες πραγματώσεις του φαινομένου (δηλαδή είτε μη αποκοπή είτε ολική αποκοπή) σε σχέση με την ομάδα γυναικών, και λιγότερες ενδιάμεσες. Παρόλα αυτά, αυτές οι διαφορές είναι μικρές, με αποτέλεσμα το στατιστικό τεστ Pearson's χ^2 να δείχνει ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στις αποκοπές του /u/ του μετανάστη και της ομάδας γυναικών. Ως προς την αποκοπή του άτονου /u/, λοιπόν, η στατιστική ανάλυση αποδεικνύει ότι μετανάστης και ντόπιες γυναίκες παρουσιάζουν παρόμοια συμπεριφορά.

4. Συζήτηση των παραπάνω αποτελεσμάτων – Συμπεράσματα

Μία πρώτη διαπίστωση που προκύπτει από την ανάλυση της ηχογραφημένης συνομιλίας του πληροφορητή που ζει στον Καναδά είναι ότι επιλέγει το γλωσσικό σύστημα που θα χρησιμοποιήσει και ότι αυτή η επιλογή δεν είναι προβλέψιμη.

Καταλήγουμε σε αυτό το συμπέρασμα γιατί ο πληροφορητής και η ερευνήτρια πεδίου μοιράζονται πάρα πολλούς αντικειμενικούς δεσμούς και κοινωνικά χαρακτηριστικά –όπως το ότι είναι και οι δύο από τη Λέσβο, η ερευνήτρια πεδίου στη συνομιλία τους χρησιμοποιεί στοιχεία της λεσβιακής διαλέκτου, είναι καλοί φίλοι και ταυτόχρονα μοιράζονται εμπειρίες της ζωής στον Καναδά– τα οποία θα περιμέναμε να επιτρέψουν,

αν όχι να καθορίσουν, τη χρήση από τη μεριά του πληροφορητή εκείνης της γλωσσικής ποικιλίας που να υποστηρίζει όλα αυτά τα κοινά κοινωνικά χαρακτηριστικά, δηλαδή τη λεσβιακή διάλεκτο ή τουλάχιστον στοιχεία της. Αντίθετα, λοιπόν, προς τα προσδοκώμενα, και τη λογική υπόθεση που υποστηρίζεται και από την *Audience Design Theory* (Bell 1984, 1991), και την *Communication Accommodation Theory* (Giles et al. 1973· Giles 2016), ο πληροφορητής μας, κατά τη διάρκεια της άτυπης συνέντευξης, επιλέγει να χρησιμοποιεί αποκλειστικά την Κοινή Νέα Ελληνική, χωρίς καμία εμφάνιση της ολικής αποκοπής και της αποκοπής με ίχνος των άτονων υψηλών φωνηέντων. Μετά όμως από επίμονη παράκληση της ερευνήτριας πεδίου προς τον πληροφορητή να αφηγηθεί μία αστεία ιστορία από την εποχή που ήταν παιδί στο νησί, ο πληροφορητής πραγματοποιεί μία ξεκάθαρη αλλαγή κώδικα, αφηγούμενος μία ιστορία σε λεσβιακή διάλεκτο. Μάλιστα, η αναπαράσταση των φωνών των ηρώων σε ευθύ λόγο και σε λεσβιακή διάλεκτο και η συνολική θεατρικότητα της αφήγησης μας οδηγούν στο να χαρακτηρίσουμε την ομιλία του πληροφορητή στα Λεσβιακά ως γλωσσική επίτευξη (performance) και όχι ως απλή γλωσσική χρήση μιας από τις διάφορες επιλογές που μπορεί να έχει ένας ομιλητής που χειρίζεται πάνω από ένα γλωσσικά συστήματα.

Η μη προβλέψιμη επιλογή της διαλέκτου από αντικειμενικές παραμέτρους και η χρήση της για την επίτευξη ενός γλωσσικού δρώμενου συνάδει με τα ευρήματα του 3^{ου} κύματος της κοινωνιογλωσσολογίας (Eckert 2008, 2011, 2012· Rampton 1995, 1998), για τον ρόλο των γλωσσικών ποικιλιών και για τους τρόπους με τους οποίους επιλέγονται από τους ομιλητές ανά περίπτωση, αλλά και ανάλογα με τους επικοινωνιακούς και συμβολικούς στόχους που θέτουν.

Μία δεύτερη διαπίστωση προκύπτει από τη σύγκριση των Λεσβιακών του πληροφορητή με τα Λεσβιακά που ομιλούνται σήμερα στην Αγιάσο. Συγκρίνοντας τις δύο εκδοχές των Λεσβιακών ως προς τις πραγματώσεις της αποκοπής στα άτονα /i/ και /u/, διαπιστώνουμε ότι ως προς το /u/ η πραγμάτωση του φαινομένου της αποκοπής είναι παρόμοια, αλλά ως προς το /i/ ο ομιλητής που ζει στον Καναδά σχεδόν έξι δεκαετίες χρησιμοποιεί στατιστικά σημαντικά περισσότερες ολικές αποκοπές και, αντίστοιχα, λιγότερες μη αποκοπές.

Δεν είναι εύκολη ή αυτονόητη η ερμηνεία αυτής της διαφοράς. Μία υπόθεση θα μπορούσε να είναι ότι ο μετανάστης που έφυγε πριν έξι δεκαετίες, επειδή δεν έχει εκτεθεί στις καθημερινές αλλαγές που έχουν συμβεί στο σύστημα της Λεσβιακής, αναπαράγει τη Λεσβιακή που κατέκτησε παιδί πριν επτά δεκαετίες. Αν αυτό συμβαίνει, τότε θα πρέπει να προταθεί μία επιπρόσθετη παράμετρος για τα παρόμοια ποσοστά της αποκοπής του άτονου /u/, χωρίς να έρχεται σε αντίθεση με την πρώτη υπόθεση. Τα αυξημένα ποσοστά της μη αποκοπής του άτονου /u/, τόσο από τις ντόπιες όσο και από τον μετανάστη πληροφορητή (38% vs 45%) δεν μας επιτρέπουν να ισχυριστούμε ότι η αποκοπή του /u/ ακολουθεί το μοτίβο που υπήρχε πριν από επτά δεκαετίες (δηλαδή ότι ο μετανάστης χρησιμοποιεί τις παλιότερες δομές και για τα δύο φωνήεντα και ότι οι νεότερες ντόπιες έχουν μεταβάλει μόνο τα ποσοστά των πραγματώσεων της αποκοπής του /i/). Θα πρέπει να υπάρξει ερμηνεία για το πώς και γιατί ο μετανάστης έχει υιοθετήσει τις αλλαγές που έχουν συμβεί ως προς την αποκοπή του άτονου /u/ και το αποκόπτει με παρόμοιο τρόπο με τις ντόπιες γυναίκες μεσαίας ηλικίας που μένουν μόνιμα στην Αγιάσο.

Ευχαριστίες

Οι συγγραφείς θα ήθελαν να εκφράσουν τις θερμές τους ευχαριστίες στο *Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος* για τη γενναιόδωρη χρηματοδότηση του ερευνητικού προγράμματος “Immigration and language

in Canada. Greeks and Greek Canadians” (2017-2018), στο πλαίσιο του οποίου έλαβε χώρα η παρούσα εργασία. Τα ελληνοκαναδικά δεδομένα αντλήθηκαν από συνεντεύξεις της Α. Ράλλη στο Τorόντο, τον Νοέμβριο του 2017.

Βιβλιογραφία

- Ammon, U., Dittmar, N., Mattheier, K. & P. Trudgill. 2016. *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society/Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. Berlin: Mouton De Gruyter.
- Archakis, A, Lambropoulou, S. & D. Papazachariou. 2009. “As for the dialect, I will now tell you how we spoke at home”: On the performance of dialectal talk. *Journal of Greek Linguistics* 10: 5-33.
- Bell, A. 1984. Language style as audience design. *Language in Society* 13(2): 145-204.
- Bell, A. 1991. *The language of news media*. Oxford: Blackwell.
- Chambers, J. K. & P. Trudgill. 1998. *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coulmas, F. 2013. *Sociolinguistics: The Study of Speakers’ Choices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dauer, R. 1980. The reduction of unstressed high vowels in Modern Greek. *Journal of the International Phonetics Association* 10: 17-27.
- Delforge, A. M. 2008. Unstressed vowel reduction in Andean Spanish. Στο L. Colantoni & J. Steele (επιμ.), *Selected Proceedings of the 3rd Conference on laboratory approaches to Spanish Phonology*. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project, 107-124.
- Eckert, P. 2008. Variation and the indexical field. *Journal of Sociolinguistics* 12: 453-476.
- Eckert, P. 2011. Where does the social stop? Στο F. Gregersen, J. K. Parrott & P. Quist (επιμ.), *Language Variation-European Perspectives III. Selected Papers from Int. Conf. Lang. Var. Europe (ICLaVE 5)*. Amsterdam: John Benjamins: 13-29.
- Eckert, P. 2012. Three waves of variation study: the emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. *Annual Review of Anthropology* 41: 87-100.
- Giles, H. (επιμ.). 2016. *Communication Accommodation Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Giles, H., Taylor, D. & R. Bourhis. 1973. Towards a theory of interpersonal accommodation through language: Some Canadian data. *Language in Society* 2(2): 177-192.
- Gordon, M. 1998. The phonetics and phonology of non-modal vowels: a cross-linguistic perspective. *Berkeley Linguistics Society* 24: 93-105.
- Holmes, J. 2008. *An Introduction to Sociolinguistics*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Hudson, R. A. 1996. *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Joseph, B. & G. Tserdanelis. 2003. Modern Greek. Στο T. Roelcke (επιμ.), *Variationstypologie. Ein sprachtypologisches Handbuch zu den europäischen Sprachen in Geschichte und Gegenwart*. Berlin: De Gruyter, 823-836.
- Kainada, E. & M. Baltazani. 2015. The vocalic system of the dialect of Ipiros. Στο G. Kotzoglou, K. Nikolou, E. Karantzola, K. Frantzi, I. Galantomos, M. Georgalidou, V. Kourti-Kazoullis, C. Papadopoulou & E. Vlachou (επιμ.), *Proceedings of the 11th international conference on Greek linguistics*. Rhodes: Laboratory of Linguistics of the Southeastern Mediterranean, 101-123.
- Κοντοσόπουλος, Ν. 2001. *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής* (3^η έκδοση). Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Lengeris, A., Kainada, E. & N. Topintzi. 2016. Vowel raising, deletion and diphthongization in Kozani Greek. Στο A. Ralli, N. Koutsoukos & S. Bompolas (επιμ.), *Proceedings of the 6th International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic*. Patras: Laboratory of Modern Greek Dialects, 93-101.

- Μαργαρίτη-Ρόγκα, Μ. 1985. *Φωνολογική ανάλυση του σιαπιστινού ιδιώματος*. Θεσσαλονίκη: Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Παράρτημα αρ. 57).
- Μπασέα-Μπεζαντάκου, Χ. 2000. Το βόρειο ιδίωμα της Άνδρου. *Νεοελληνική Διαλεκτολογία* 3: 203-214.
- Newton, B. 1972. *The generative interpretation of dialect: a study of Modern Greek Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ντίνας, Κ. 2005. *Το γλωσσικό ιδίωμα της Κοζάνης. Φωνητική-Φωνολογία, Μορφολογία, Σύνταξη, Λεξιλόγιο*. Κοζάνη: Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης.
- Παντελίδης, Ν. 2001. Φωνητικές παρατηρήσεις σ' ένα μεσηνιακό ιδίωμα. Στο *Πρακτικά 4^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας* (Λευκωσία, 17-19 Σεπτεμβρίου 1999). Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 480-486.
- Pappas, P. 2017. Vowel rising and vowel deletion as sociolinguistic variables in Northern Greece. Στο I. Buchstaller & B. Siebenhaar (επιμ.), *Language Variation – European Perspectives VI: Selected papers from the Eighth International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE 8)*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 113-124.
- Rampton, B. 1995. *Crossing: Language and Ethnicity among Adolescents*. London: Longman.
- Rampton, B. 1998. Speech community. Στο J. Verschueren, J.-O. Östman, J. Blommaert & C. Bulcaen (επιμ.), *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam/New York: John Benjamins.
- Συμεωνίδης, Χ. 1977. Παρατηρήσεις στα κύρια χαρακτηριστικά των βορείων νεοελληνικών ιδιωμάτων. Στο *Πρακτικά Α' Συμποσίου Γλωσσολογίας Του Βορειοελλαδικού Χώρου*. Θεσσαλονίκη: IMXA, 63-71.
- Topintzi, N. & M. Baltazani. 2012. The acoustics of high-vowel loss in a Northern Greek dialect and typological implications. Στο P. Hoole, L. Bombien, M. Poupplier, C. Mooshammer & B. Kühnert (επιμ.), *Consonant clusters and structural complexity*. Berlin: Mouton de Gruyter, 373-402.
- Trudgill, P. 2003. Modern Greek dialects: a preliminary classification. *Journal of Greek Linguistics* 4: 45-64.
- Wardhaugh, R. & J. Fuller. 2014. *An Introduction to Sociolinguistics*. Chichester: John Wiley and Sons, Inc.